

راهکارهای ترویج قناعت در خانواده

چکیده

عنوان این تحقیق راهکارهای ترویج قناعت و خانواده می باشد. از آنجا که امروزه حرص و طمع گریبان گیر بیشتر افراد جامعه شده است و تمایل افراطی و شدید انسان ها به مادیات و لذت زودگذران دنیایی منشأ بسیاری از اخلاق ناپسند و از بین رفتن سرمایه های مادی شده است، بحث از این صفت فاصله امری ضروری است. هدف از این تحقیق ارائه و به وجود آوردن زمینه برای ایجاد قناعت که از جمله آن سلامت دین، بی نیازی از دیگران، عزت نفس و... و راهکارهای ایجاد قناعت که از جمله نگاه به پایین تر از خود، عفت، پاکدامنی و... مورد بررسی قرار گرفته است و در پایان به نتیجه رسیدیم که قناعت با تلاش منافاتی ندارد بلکه یک صفت اخلاقی است که به کمک آن می توانیم با کمترین امکانات زندگی کنیم.

کلید واژه :

قناعت، راهکارهای ایجاد قناعت، فضایل اخلاقی

مقدمه

قناعت یکی از اخلاق و صفات بسیار نیکو و حسنه ای است که انسان را به سعادت ابدی می رساند و هرکس از این صفات اخلاقی محروم باشد به بسیاری از رذائل اخلاق آلوده می گردد که او را پریشان خاطر و مضطرب می سازد با توجه به اینکه امروزه حرص و طمع گریبان گیر بیشتر افراد جامعه شده است و تمایل افراطی و شدید انسان ها به مادیات و لذت زودگذر دنیایی منشأ بسیاری از اخلاق ناپسند و از بین رفتن سرمایه های مادی و منابع طبیعی شده است بحث از این صفت فاضله و ارائه راه های آن امری ضروری و حمایتی می باشد که می توان از تجمل گرایی، اسراف و... جلوگیری کند. در این تحقیق به این سؤال پاسخ داده شده است که راه های ترویج قناعت در خانواده کدام است؟ هدف از این تدوین این پژوهش آن است که صفت قناعت را برای افراد تبیین کرده و راه های ترویج قناعت از جمله تقویت ایمان، عمل صالح و روزه داری را بیان نموده تا میل و رغبت به آن افزایش یافته و با عمل به آن رضایت خدا و خلق به دست آورده شود. روش این تحقیق توصیفی و تحلیلی است و برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای استفاده شده است.

1- تعاریف

قناعت از ماده «قنع» به معنای اکتفا کردن به اندک¹ خرسند بودن به قسمت خود، بسنده کردن به مقدار کم² و صرفه جویی³ می باشد. در علم اخلاق کلمه قناعت، ضد صفت حرص و حالتی نفسانی دانسته شده است که موجب می شود آدمی به قدر حاجت و ضرورت اکتفا کند و در تحصیل زیادی مال زحمت نکشد به طوری که نفس نسبت به امور خوردن، آشامیدن و پوشیدن سخت گیری نکند و به هر چیزی را که سد خلل کند، رضایت داشته باشد و خود را به زحمت و مشقت نیاندازد.⁴

ملا مهدی نراقی قناعت را در اصطلاح اینگونه تعریف میکند: «ضد الحرص القناعة؛ قناعت ضد حرص است.»⁵

در روایت آمده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از جبرئیل سوال کرد: «ما تفسیر القناعه؟ قال یقنع بما یصیب من الدنیا یقنع بالقلیل و یشکر الیسیر؛ تفسیر قناعت چیست؟ جبرئیل پاسخ داد: قناعت راضی بودن به همان مقداری است که از دنیا نصیب شخص می شود، به کم قانع است و از نعمت کم نیز سپاسگذاری می کند.»⁶

در مجموع می توان گفت که صفت حسنه قناعت این است که شخص معتقد باشد که هرچه از خدا به او می رسد فضل است و به آن راضی باشد و آن رضایت را در عمل به کار بندد و نسبت به خداوند شکرگزار باشد.

2- رابطه قناعت با فقر

ممکن است برای برخی از افراد این اشکال پیش آید که اسلام با تأکید شدید بر قناعت و ساده زیستی، مروج فقر است، این در حالی که به هیچ وجه قناعت به معنای پذیرش فقر نیست. اسلام به دنبال فقرزدایی است، نه فقرزایی، فقر نوعی نداشتن و ناداری است. در حالی که قناعت، نخواستن در عین تمکن می باشد. انسان قانع دارد و نمی خواهد زیاده روی کند اما فقیر، ندارد تا بخواهد زیاده از حد مصرف کند. برای همین اسلام به شدت فقر را محکوم می کند و انسان ها را از آن برحذر می دارد.¹ امام علی علیه السلام می فرماید: «الفقر الموت الاکبر؛ فقر مرگ بزرگ است.»²

بنابراین قناعت از مسئله فقر کاملاً جداست و ساده زیستی و قناعت روش اولیاء الله است، قناعت فقر با اختیار و در حقیقت ایثار است امام علی علیه السلام، نخلستان های بسیاری را آباد کرده و چاه و قنات فراوانی را حفر می کردند و آن ها را در راه خدا انفاق می نمودند و خود ایشان به مقدار نیازشان قناعت می کردند. برای همین قناعت ایشان به معنای فقیر بودنشان نیست چون که ایشان با وجود دارایی های بسیاری که داشتند می توانستند بهترین زندگی را داشته باشند.

قناعت به معنای پذیرش فقر نیست بلکه به معنای استفاده از دارایی ها به اندازه معقول و منطقی است. و در واقع با قناعت می توان جلوی فقر را گرفت، زیرا زمانی که انسان به اندازه مصرف کند و زیاده روی و

¹ - مصطفی، دلشاد تهرانی، سیره نبوی، دفتر اول سیره فردی، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دریا، 1393، ص 352.

² - نهج البلاغه، ح 163.

اسراف ننماید هرگز به فقر مبتلا نمی گردد تا مجبور باشد دستش را جلوی هرکس و ناکسی دراز کند و کمک بگیرد. امام علی علیه السلام می فرماید: «من لزم القناعه زال فقره؛ کسی که ملازم با قناعت باشد فقر و ناداریش زایل می گردد.»^۱

با توجه به آنچه بیان گردید با قناعت می توان جلوی بسیاری از مشکلات به ویژه مبتلا شدن به فقر را گرفت.

3- عدم منافات قناعت با تلاش

در دین مبین اسلام، کار و تلاش برای تأمین معاش از اهمیت بالایی برخوردار است و به عنوان یک ارزش تلقی می شود که انسان را محبوب خدا و خلق می گرداند و سستی و تنبلی به عنوان یک ضد ارزش است که موجب خشم و غضب الهی می گردد. رسول خدا صلی الله علیه و آله در مورد اهمیت کار و کوشش می فرماید: «العباده عشره اجزاء یسعه منها فی طلب الحلال؛ عبادت ده جزء دارد که نه جزء آن در کار و تلاش است برای به دست آوردن روزی حلال.»^۲

اسلام افراد را از بعد فردی به قناعت و از بعد اجتماعی به کار و تلاش دعوت کرده است. تا افراد برای طلب مال و مقام دنیا، خود را به پستی و حقارت نکشانند و از طرفی با کار و تلاش و توسعه اقتصادی جامعه ای عزتمند و بی نیاز از دیگران داشته باشند. بنابراین، با توجه به اهمیتی که اسلام برای کار و تلاش قائل شده است سزاوار است که انسان ها، در زندگی اهل کار و کوشش باشند و امر معیشتی خود را به دیگران تحمیل نکنند.

دین اسلام، انسان ها را به صفت نیکوی قناعت دعوت کرده و از آن ها می خواهد که در زندگی به حد ضرورت بسنده کنند و از زیاده روی و اسراف بپرهیزند اما این به این معنا نیست که از کار و کوشش دست بکشند. زیرا قناعت، به معنای تنبلی و بیکاری نیست، قناعت و تلاش دو مقوله ی جدا از یکدیگرند. «تلاش و

1 - عبدالواحد محمد، تمیمی آمدی، ترجمه غرر الحکم و درر الکلم، هاشم رسولی محلاتی، ج 2، چاپ پنجم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1382، ص 331.

2 - حسین، نوری، مستدرک الوسائل، ج 13، قم، مؤسسه آل البیت، 1408 ه.ق.، ص 12.

تنبلی» در یک طبقه قرار می گیرند و «قناعت و حرص» ورزیدن نیز در یک طبقه. انسان در مقام عمل، یا تلاشگر است یا تنبل و در مقام احساس و روحیه، یا قانع است و یا حریص. پس برقرار ساختن تساوی میان قناعت و تلاش یک مغالطه است.¹ خداوند روزی را تأمین کرده، ولی انسان ها نیز وظیفه دارند که برای رسیدن به روزی و نیازهایشان تلاش کنند و به آنچه خداوند روزی آن ها کرده است قناعت ورزند و حریص نباشند. امام علی علیه السلام می فرماید: «اطلبوا الرزق فإنه مضمون لطالبه؛ روزی را طلب کنید، زیرا روزی برای کسی که آن را طلب کند تضمین شده است». ² بنابراین، انسان ها برای تأمین نیازهای زندگیشان باید تلاش کنند و به آنچه به دست می آورند قانع باشند.

4- تفاوت قناعت با بخل

گاهی ممکن است مقوله ی قناعت با بخل و خساست اشتباه شود. در تفاوت قناعت و بخل گفتنی است که قناعت بیشتر در اخلاق فردی مطرح است و مربوط به استفاده بهینه از امکانات زندگی و اجتناب از زیاده روی در هزینه ها و مصارف و رضایت به نعمت های الهی است، اگرچه اندک باشد، در حالی که بخل مربوط به اخلاق اجتماعی است، آن گاه که انسان باید به یاری دیگران بشتابد و از امکانات مالی و اعتباری خویش در جهت دستگیری و یاری افراد نیازمند مصرف نماید، بخل بورزد و هزینه نکند. قناعت نمود مناعت طبع و بزرگواری و زهد آدمی است در حالی که بخل صفت رذیله و ناشی از حقارت نفس و خود خواهی انسان است. در روایات نتیجه قناعت، عزت نفس و سربلندی و ثمره ی بخل، ذلت و خواری معرفی شده است و همان طور که میدانید منشأ بخل، حب دنیا و اساس قناعت، بی اعتنایی و بی محبتی به دنیاست.³

به همین منظور، نه تنها بخل و قناعت یکی نیستند بلکه در دو نقطه درمقابل همدیگر هستند به طوری که یکی از آثار قناعت، بخشنده گی و ایثار است که در مقابل بخل و خساست قرار می گیرد. بهترین حالت این است که انسان با رعایت قناعت هم خود از مال خویش بهره لازم را داشته باشد و هم زیادی آن را انفاق

1 - عباس، پسندیده، رضایت از زندگی، چاپ هفتم، قم، دارالحدیث، 1388، ص 77.

2 - محمد باقر، مجلسی، بحارالانوار، ج 77، بیروت، مؤسسه الوفاء، 1403 ه.ق، ح 40، ص 423.

3- ناصر، مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج2، چاپ اول، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب، 1388، ص 70.

والدین، همانگونه که مدیریت عاطفی و روانی افراد خانواده را بر عهده دارند باید با برنامه ریزی صحیح در خانواده زندگی را به کام تک تک افراد خانواده شیرین کنند. چه بسا در شرایط غیر عادی و بحرانی که هزینه های خانواده به دلایلی همچون بیماری و بیکاری و مانند آن زیادتر شود، مدیریت اقتصادی خانواده می تواند مشکلات و فشار ناشی از اینگونه حوادث را کاهش دهد.

در جامعه فعلی متأسفانه به دلیل گسترش تجمل گرایی و اشرافی گری در خانواده ها و عدم قناعت، خانواده ها مدیریت صحیحی را در خانواده خود اعمال نمی کنند و بسیاری از آن ها با مشکلات مالی جدی روبرو هستند.¹

امام باقر علیه اسلام اهمیت برنامه ریزی در زندگی را یکی از سه عامل رسیدن به کمال دانسته است و فرموده اند: «الکمال کل الکمال؛ التفقه فی الدین و الصبر علی النائیبه و تقدیر المعیشه، همه کمال در شناخت عمیق دین، شکیبایی در پشامدهای ناگوار و نگه داشتن اندازه و مدیریت در زندگی است» منظور آن است که درآمد خود را با مخارج بسنجد تا آنکه به ذلت قرض گرفتن و درخواست کردن از مردم گرفتار نشود.

پس در نتیجه، نقش بسیار مهم مدیریت اقتصادی خانواده، که همان برقرار ساختن تعادل میان میزان مخارج زندگی با سطح درآمد خانواده است در اینجا روشن می شود زیرا برنامه ریزی در مخارج زندگی علاوه بر اینکه باعث استحکام بنیان خانواده می شود و نشاط و آرامش را در خانواده ها حاکم می سازد موجب می شود که خانواده ها به سمت قناعت و ساده زیستی روی بیاورند و به تبع وجود چنین خانواده های قناعت پیشه ای، اجتماع نیز از این صفت اخلاقی بهره مند شود.

یکی از موانعی که موجب می شود خانواده ها مدیریت صحیحی را در خانواده خود اعمال نکنند، مسئله ی چشم و هم چشمی است. به این منظور که برخی از خانواده ها با نگاه کردن به زندگی دیگران که مثلاً آن ها در خانه های خود چه دکوراسیون هایی و یا از چه مدل مبل های گران قیمتی برخوردارند و یا اینکه چه جهیزیه های اشرافی گرایانه ای به دختران خود می دهند و یا چه ماشین های گران قیمت و میهمانی های

¹ - تلخیص از جواد، محدثی، الفبای زندگی، آشنایی با اصول و عوامل تحکیم خانواده، چاپ دوم، قم، موسسه بوستان کتاب-انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، 1382، ص 39.

پرزرق و برقی تدارک می بینند. در خود حس حسادت و البته حرص ورزیدن را به وجود می آورند و در نتیجه با بسیاری از خرج های غیر ضروری، مدیریت اقتصادی خانواده خود را خدشه دار و مسئله ساز می سازند. و البته درمان چنین بیماری (حرص) و مدیریت صحیح تنها قناعت و ساده زیستی است.

نتیجه گیری:

از این تحقیق نتیجه می گیریم که قناعت با تلاش منافاتی ندارد بلکه یک صفت اخلاقی است که به کمک آن می توانیم با کمترین امکانات زندگی کنیم به گونه ای که عزت نفس خود را با چشم داشت به مال دیگران از دست ندهیم و هر قدر در انسان صفت قناعت بیشتر حاکم باشد، آثار بسیار خوبی از جمله: عزت نفس، بی نیازی از دیگران، اصلاح نفس و... را به دنبال خواهد داشت.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن

*نهج البلاغه

کتب فارسی:

- 1- اسحاقی، حسن، روزه غایت اخلاص، چاپ اول، قم، انتشارات خادم الرضا، 1390.
- 2- الهامی نیا، علی اصغر، اخلاق اقتصادی، ج2، بی جا، اداره آموزش عقیدتی سیاسی نماینده ولی فقیه در سپاه، 1384.
- 3- ایروانی، جواد، علی جلالی اکبری نیا، مصرف صحیح از نگاه اسلام، چاپ سوم، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، 1391.
- 4- پسندیده، عباس، رضایت از زندگی، چاپ هفتم، قم، دارالحديث، 1388.
- 5- جباران، محمدرضا، درسنامه علم اخلاق، ج2، چاپ دوم، قم، نشر هاجر، 1385.
- 6- حسینی، مینا، پندارگرایی در قرآن، چاپ اول، قم، مرکز نشرهاجر، 1394.
- 7- حسینی، داوود، روابط سالم در خانواده، چاپ هفدهم، قم، موسسه بوستان کتاب، 1389.
- 8- خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج20، چاپ سوم، تهران، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله علیه، 1378.
- 9- دلشاد تهرانی، مصطفی، سیره نبوی، دفتر اول (سیره فردی)، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دریا، 1393.
- 10- علی اکبری، راضیه، درآمدی بر مبنای سبک زندگی قرآنی، چاپ اول، قم، مرکز نشر هاجر، 1394.

11- فیض کاشانی، محسن، راه نجات (ترجمه منهاج النجاه) رضا رجب زاده، ج 9، چاپ اول، تهران، پیام آزادی، بی تا.

12- کریمی، رضا، سیره حضرت زهرا سلام الله علیها، چاپ اول، بی جا، نسیم حیات، 1388.

13- کلانتری، علی اکبر، الگوی مصرف، چاپ سوم، قم، بوستان کتاب، 1388.

14- محدثی، جواد، الفبای زندگی، آشنایی با اصول و عوامل تحکیم خانواده، چاپ دوم، قم، موسسه بوستان کتاب، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، 1382.

15- محمدی، محمدرضا، قناعت و سلامت روان، چاپ اول، بی جا، انتشارات موسسه آموزش و پرورش امام خمینی رحمه الله علیه، 1386.

16- مشکینی، علی، اخلاق اسلامی، قم، ولی عصر، 1364.

17- مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، ج 2، چاپ اول، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب، 1388.

18- نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، چاپ هفتم، بی جا، انتشارات هجرت، 1379.

19- نظری، محمد و دیگران، مجموعه آموزش ترجمه و مفاهیم نهج البلاغه (درسنامه نهج البلاغه) ج 3، چاپ اول، قم، انتشارات دارالعلم، 1394.

کتب عربی:

20- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ترجمه غرر الحکم و دررالکلم، هاشم رسولی محلاتی، ج 2، چاپ پنجم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1382.

21- ابن بابویه (شیخ صدوق) محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب العمال، صادق حسن زاده، چاپ هشتم، قم، انتشارات ارمغان طوبی، 1388.

22- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، جمال الدین میردامادی، ج1، بیروت، دارالفکر للطباعة و النشر و التوزیع، 1414ه.ق.

23- حرعاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تصحیح محمد رازی، ج15، چاپ دوم، بیروت، احیاء التراث العربی، بی تا.

24- ری شهری، محمد، میزان الحکمه، حمیدرضا شیخی، ج9، چاپ هشتم، قم، سازمان چاپ و نشر دارالحديث، 1383.

25- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، محمدباقر کمره ای، ج2، چاپ پنجم، تهران، انتشارات اسوه، 1381.

26- کریمی فریدنی، علی، نهج الفصاحه، چاپ هشتم، قم، انتشارات حلم، 1386.

27- مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج77، بیروت، موسسه الوفا، 1403ه.ق.

28- نوری، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل، ج13، قم، موسسه آل البيت، 1408ه.ق.

مقالات:

29- حسین زاده، علی، نقش قناعت در بهره مندی از زندگی، فصل نامه معرفت اخلاقی، مبلغان، سال اول، شماره چهارم، 1389.

30- کلانتری، ابراهیم، لیلا، جنتی، همبستگی قناعت و آرامش روان از منظر امام علی علیه السلام در نهج البلاغه، پژوهشنامه اخلاق، سال پنجم، شماره 17، پاییز 1391.

31- میراکبری، رقیه سادات، آثار تربیتی و روانشناختی قناعت، فصل نامه راه تربیت، شماره 11، 1389.